ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI : 545

TÜRK DİLİ ARAŞTIRMALARI YILLIĞI

BELLETEN
1987

TÜRK TARİH KURUMU BASIM EVİ—ANKARA
1992

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA KUŞ İSİMLERİ VE ONLARIN SİSTEMATİĞİ

ŞERİF ALİ BOZKAPLAN

Yeryüzünde bugün mevcut olan milletlerin kültürleri, bir kaçı müstesna pek fazla bir geçmişe sahip değildir. Çoğu Avrupa milletlerinin mâzîleri milâdî 7 veya 8. yüzyıllardan daha geriye gidemez. Türkler, kültürleri ve mâzîleri bakımından diğer milletlere nazaran fevkâlede bir üstünlüğe sahiptirler. Türk Dili'nin tarihi bilinen en eski yazılı belgesi 7. yüzyıldan kalma (687–692) yılları arasına ait olan *Çoyrın* yazıtıdır. Öte yandan Orta Asya'da yapılan bazı arkeolojik çalışmalarda ele geçen malzeme değerlendirildiğinde, Türklerin en eski kültür kalıntılarının milât öncesine uzandığını görüyoruz. Bu kadar eski maddî ve mânevî kültürün sahibi olan milletin kültür varlığı alelâde bir terkip olamaz, olmamalıdır.

Kültürün önemli bir parçası olan dil, kültür tarihini aydınlatmak bakımından önemlidir. Dil, birçok şeyin aynasıdır, yani bir milletin dilinde o milletin aksini buluruz. Bugüne kadar yapılan çalışmalar Türk Dili'nin diğer dillere olan birçok üstün yanlarının varlığını göstermiştir. Meselâ fiillerin kullanılış şekillerinin çokluğu, tekrarla ifâde kuvveti, zengin bir kelime hazinesi gibi üstünlükler mevcuttur. *Şırıl şırıl ak–, inim inim inle–* vb. yapılarla ifâde ettiğimiz duygu veya düşüncelerimizi başka dillerin çoğunda ifâde imkânı yoktur. Dilimizde, çevremizde gördüğümüz hemen hemen herşeye bir isim bulabilmekteyiz. Bu, Türklerin hem dilleriyle hem de düşünce sistemleriyle ilgilidir.

Türk düşünce sisteminin bir halkasını teşkil eden hayvan isimleri üzerinde çalışmak isteyince, konuyla ilgili fiş topladım. Başta Türk Dil Kurumu'nun yayınlamış olduğu *Derleme Sözlüğü* olmak üzere çeşitli ağız sözlüklerini tarayarak yaklaşık 7000 fiş düzenledim. Bunları kabaca bir tasnîfe tâbi tuttuğumda meselenin derinliği ortaya çıktı.

Türkiye Ağızlarındaki 'kuş adları' üzerine yapılan çalışmalar pek fazla değildir. Yapılanlar da direkt olarak değil de asıl konu ile ilgili olması bakımından ele alınmıştır. Bu konudaki en eski çalışma da Sir Denison Ross'a aittir.

Osman Nedim Tuna'nın 1957 yılında *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*'de yayınlanan, "Köktürk yazıtlarında ölüm kavramı ile ilgili kelimeler ve '*kergek bol–*' deyiminin izahı" adındaki maka-

lesinde ise, 'kergek' kelimesinin açıklaması bahsinde, kuşlara ad vermenin bazı özellikler taşıdığı belirtilmiş ve yapılan kısa bir tasnîfte kuşların; geçimlerine (arıcıl), renklerine (yeşil ördek), yaşadığı yere (çamurcıl), yaptığı hareketlere (telken), çıkardığı sese (fizik), bir yapı özelliğine (burnu kızıl) ya da iki özelliğine (kara batak) göre adlandırıldığı açıklanmıştır.

Bu konuda üçüncü bir çalışma Osman Fikri Sertkaya'nın *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982–1983* "Tanıtmalar" kısmında kuşlarla ilgili olarak verdiği tasnîfî şemadır. Burada *kuş* son kelimesine dayanılarak, kuş adlarının Eski Türkçedeki durumu ile bugün Türkiye Türkçesindeki durumu karşılaştırılmak sûreti ile dört ayrı kategori kuş ismi verilmiştir. İlk kategoride Eski Türkçedeki *kuş* ekli şeklin, bugün Türkiye Türkçesinde aynen korunmasıyla meydana gelen teşkiller (msl. ETü. *baykuş* : TTü. *baykuş*), ikinci kategoride Eski Türkçedeki *kuş* ekli şeklin, bugün Türkiye Türkçesinde üçüncü teklik şahıs iyelik ekini almasıyla meydana gelen teşkiller (msl. ETü. *kıl kuş* : TTü. *kılkuyruk kuşu*), üçüncü kategoride Eski Türkçedeki *kuş* ekli şeklin, bugün Türkiye Türkçesinde eksiz olarak kullanılmasıyla meydana gelen teşkiller (msl. ETü. *turnyaya kuş* : TTü. *turna*) ve nihâyet son kategoride Eski Türkçedeki *kuş* ekli şeklin yerine, bugün Türkiye Türkçesinde başka bir adla kullanılan teşkiller (msl. ETü. *kara kuş* : TTü. *kartal*) verilmiştir.

Kuş adları Türk Dilinde büyük bir zenginlik gösterdiğinden çalışma sahası olarak yalnızca Türkiye sahası seçilmiştir. Toplanan yaklaşık 1600 fişten 560 madde başı seçilip, bunlar, standart Türkçe göz önüne alınarak ihyâ edilmiştir. Bunun yanında hemen madde başını takiben ağızlardaki çeşitli şekiller sıralanmıştır. Yabancı kelimeler ancak sonlarına Türkçe ek almışlarsa sınıflamaya dahil edilmiştir. İhyâ edilen şekillerin mânâları verilmemiş sadece bunlara kaynaklık eden ve ağızlarda geçen şekillere ait mânâlar gösterilmiştir.

İlgi çekici olması bakımından burada kısa birkaç misalle kuşların çıkardıkları seslerin (ötüşlerinin) efsânelerine yer vermek istiyoruz. Folklor açısından önemli olan bu malzeme, kuş adlarının hiçbirinin mesnetsiz olmadığını gösterebilir.

1. *Kuyruk sallayan kuşu* : Bu kuşun ötüşünün efsânesi oldukça ilgi çekicidir. Vaktiyle güzel bir kız ile yakışıklı bir delikanlı birbirlerini gizliden gizliye severlermiş. Günün birinde delikanlı sevdiği kızı bir yerde öpüvermiş. O günden sonra kız sevdiği delikanlıyı göremez olmuş. Artık onu görmekten tamâmen ümidi kesince Allah'a yalvarmış : "Allahım ne olur beni bir kuş yap da sevdiğim erkeği arayayım." Dilediği kabul olunan kız, bir kuş olup sevdiğini aramaya başlamış. Sevdiği delikanlının yaptığına biraz da kızgın kız, şu şekilde öterek yağız delikanlıyı aramaktaymış : "Öptü de koçtu da kaçtı da puşt, öptü de koçtu da kaçtı da puşt..." Halk arasında

'tin tin' kuşu diye de bilinen bu kuş, bundan böyle bu şekilde öterek hâlâ sevdiği delikanlıyı aratmaktaymış. (Bu efsâneyi Osman Nedim Tuna Silifke'nin Çavuşbucağı köyünde dinlenmiştir).

2. *Keklik :* Hz. Muhammed'in Mekke'den Medîne'ye göçü sırasında müşrikler Onun arkasından takibe başlarlar. Amaçları Hz. Muhammed'i öldürmektir. Müşriklerin yaklaştığı bir sırada Peygamberimiz bir mağaraya girip saklanır. Örümcekler de mağaranın ağzını hemen örterler. Müşrikler mağaranın önüne geldiklerinde, mağaranın karşısındaki bir keklik "kavakta (kabakta) kovukta kavakta kovukta..." şeklinde ötmeye başlar. Bunun üzerine Allah kekliği cezalandırmak üzere boynuna halka şeklinde bir renk çemberi takar. Buna halk arasında lanet halkası derler. Bu efsâneyi de Hocam Osman Nedim Tuna'dan dinledim.

3. *İshak kuşu :* Vaktiyle kadının biri İshak adındaki çocuğunu su getirmesi için bir su kıyısına gönderir. Aradan uzun bir süre geçmesine rağmen çocuk dönmez. Anne Allah'a duâ eder : "Allahım beni bir kuş yap ta çocuğumu her yerde arayabileyim." Bunun üzerine kadın bir kuş olur. Çocuğunu ismiyle çağırarak arar : "İshaak İshaak...' Bu efsâneyi de Hocam Osman Nedim Tuna Adana'nın Kadirli ilçesinde dinlemiştir. Bu efsânenin bir başka variyantı yine Adana'da şu şekildedir. Anne, İshak adındaki çocuğunu suya gönderir. Çocuk su alırken terliği suya düşer. Terliğini sudan kurtarmaya çalışan çocuk bu sefer suya kendisi düşer. Aradan bir süre geçip çocuk gelmeyince anne çocuğunu aramaya koyulur. Bulamayınca, Allah'a duâ eder : "Allahım beni kuş yap da çocuğumu arayayım." Bunun üzerine kadın kuş olur. Çocuğunu "terliik terliik" diye çağırarak arar.

4. *Kumru :* Benim doğduğum Menemen'e bağlı Helvacı Kasabasında "guuguukcuk guuguukcuk" şeklinde öten kuşa kumru derler. Bundan 15-20 yıl öncesine kadar köyde herkes yaz gelince yaylaya göçerdi. Kumrular da dahil olmak üzere diğer kuşlar köyde yalnız kalırdı. Birkaç ihtiyaç için köye uğrayan köylüler, kumrunun "guuguukcuk guuguukcuk" şeklindeki ötüşüne şöyle yorumlarlar :" Yuusuufcuk, Yuusuufcuk, herkes gitti biz kaaldık." Öte yandan bir arkadaşımdan denlediğime göre kumru öterken başını öne eğermiş. Orada kumru dedikleri kuş "hak kur'an hak kur'an" şeklinde ötüyormuş. Dmek oluyor ki kumru 'hak kur'an' şeklinde öterken aynı zamanda başını öne eğerek bir nevi ibâdet etmiş oluyor. Belki de bu yüzden halk kumrulara dokunmaz ve onlara kudsiyet atfeder. Bu tür efsâneler tabiî konumuz dışında kalır.

Türkiye Ağızlarındaki kuş adları birçok fonetik farklarla görülmektedir. Misâller seçilirken mümkün olduğu kadar standart şekillerin verilmesine gayret edildiği için açıklamasına gerek görülmedi. Bununla birlikte bir hâdisenin üzerinde durmak yerinde olur. Aşağıda misâlleri verilen bu yapılar artık anlaşılmayan tek üyeli kalıpların iki üyeli kalıplara nasıl sokulduğunu, yani

aslî yapıya nasıl uydurulduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Halk ağzında artık mânâsı unutulan kuş isimleri bilinen bir kelimeye bulaşarak (contamination) yeni şekillerle (yaklaştırmalarla, folketimology) ortaya çıkmaktadır. Türkiye Ağızlarındaki birçok kuş isminin aslî şekli ile psikolojik şekli yanyana yaşamaktadır.

ibibik > yiribik, yürübük
karçıga > kara çıga, kart çıga
kerkenez > kel kenez
kırgavul > kır havun
kırlangıç > gılın guş, kallen kuş, karan kuş, karna kuş
kukumav > gök güven
yapalak > yaba kulak

Kuşlara ad olan kelimelerde şeklî olarak ilk göze çarpan özellik tek ya da iki kelimeden, nâdiren de üç kelimeden müteşekkil olmalarıdır. İki kelimeden müteşekkil yapılar (burada linguistic structure karşılığı olarak kullanıyoruz) umûmiyet itibarıyla Türkçe bir kaynağa dayanmaktadır. Meselâ, *ağaç delen* "Ağaçkakan kuşu" DS., C. I. s. 80; *burnu kızıl* "Kara tüylü, kırmızı gagalı, kargaya benzeyen bir kuş" DS., C. II, s. 801 vb. Üç kelimelik yapılara bakıldığında bunların da Türkçe kaynaklı olduğu görülür : *baştan kara kuşu* "Uzun kuyruklu, sarı tüylü, serçeye benzer bir kuş, baştan kara" DS., C. II, s. 566; *çoban aldatan kuşu* "Bir cins tarla kuşu" A. D. Der., C. II, s. 36 Tek kelimelik yapılarda Türkçe olanların bir hayli olduğunu görürüz. Yabancı kaynaklı olanların çoğu da Türkçe bir ek alarak fonksiyon bakımından yerlileşmiştir.

İki kelimeden müteşekkil yapılar iki ana grupta toplanmıştır. İlk grupta 'kuş' kelimesi kullanılmadan meydana getirilen teşkiller yer almaktadır. Bunlar da çeşitli alt bölümlere ayrılmaktadır : Çevreye ait adlarla yapılanlar; *tahta delen* "Ağaçkakan" DS., C. X, s. 3803; *çoban aldatan* "Bir cins tarla kuşu" A. D. Der., C. II, s. 36; bir böcek veya hayvan adı ile birlikte kullanılanlar; *arı kıran* "Bal arılarını yiyerek geçinen, serçeden az büyük, türlü renkli ve bağ bozumu zamanı gelen bir göçmen kuş" DS., C. I, s. 317; *tavuk kapan* (tayuh gapan) "Çaylak kuşu; atmaca" Erz. İli Ağızları, C. III, s. 301; insan uzuvları ile yapılanlar; *boyun buran* "Bir çeşit kuş" Ds., C. II, s. 747; *kuyruk kaldıran* "sürekli kuyruğunu oynatan, serçe büyüklüğünde bir kuş, kuyruk kaldıran" DS., C. X, s. 3632, bkz. siksil.

Sıfatlar adlandırmada önemli bir yer tutmaktadır. Çeşitli kombinasyonlarla kullanılarak değişik şekiller meydana getirirler. Meselâ bir uzuv adı ile, *beli bağlı* "Kerkenez, atmaca, kartal yavrusu DS. C. II, s. 617, bir av kuşu, A. D. Der., C. I, s. 31; *imanı sarı* "Serçe büyüklüğünde, göğsü sarı ve turuncu renkte bir çeşit kuş" DS., C. VII, s. 2534; bir insan adı ile; *akça hacı* "Leylek, beyaz kartal" DS., C. I, s. 171; *kuru ali* "Balıkçıl" DS., C.

VIII, s. 3011; renk adları ile, *açık kara* "Atmaca türü" Rize İli Ağızları, s. 309; *boz kara* "Atmaca çeşidi" Rize İli Ağızları, s. 312. Yine sıfatların, uzuv adının iyelik ekini alarak birlikte meydana getirdikleri teşkîller bulunduğu gibi, doğrudan doğruya sıfatın uzuv adıyla birlikte yanyana kullanıldığı şekiller de görülüyor : *ak kanat* (I) "Beyaz kanatlı küçük bir kuş" DS., C. I, s. 155; *kara tırnak* "Atmaca" DS., C. VIII, s. 2653. Renkler uzuv adlarının niteleyicisi olabildikleri gibi, alet isimleri de kuşların sıfatı olabilmektedir : *balta baş* "Çavuş kuşu" DS., C. II, s. 511; *kepçe burun* "Bir çeşit yaban ördeği" DS., C. VIII, s. 2744.

Öte yandan kuş adlarının teşkîlinde önemli bir yer tutan yapılar, umûmiyetle bir unsuru kuş adı olan yapılardır. Bir yapıda isim - sıfat eki ve kuş adı şeklinde geçen bu unsurlar; *palanlı karga* "Büyük ve kara renkli karga" DS., C. IX, s. 3383; *saplı karga* "Ala karga, saksağan" DS., C. X, s. 3542, başka bir yapıda belli bir yer adı ile birlikte kuş adının 3. teklik şahıs iyelik ekini almış şekli olarak görülür : *ada leyleği* "Irmak kenarlarında bulunan siyah bir kuş" DS., C. I, s. 62; *su çulluğu* "Gagası uzun bir çeşit ördek" DS., C. X, s. 3688.

Adlandırmada zengin bir grup olarak karşımıza çıkan, sıfat + kuş ismi yapısı, bir yerde kuşun rengini nitelerken; *ak serçe* "Boz renkli, beyaz benekli ve serçe büyüklüğünde bir kuş" DS., C. I, s. 161; *ala kaz*" Üstünde siyah benekler bulunan beyaz kanatlı, tavuk büyüklüğünde, uçar, eti yenir, ayakları perdeli yaban ördeği" DS., C. I, s. 190, öte yanda kuş adının sıfatı olabilmektedir : *kel karga*" Saksağan" DS., C. VIII, s. 2734; *kör serçe* "Serçe" DS., C. VIII, s. 2968.

Kuşlara ad vermede önemli bir yer tutan bir grup da kuş son unsuru ile yapılan teşkîllerdir. Sıfatlardan, alet isimlerinden, yer isimlerinden, zaman ile ilgili isimlerden sonra, kuş son unsurunun getirilmesi ile meydana gelen yapılar iki şekilde görülmektedir. İlkinde, kuş unsuru eksiz olarak kullanılırken : *ak kuş* "Leşle geçinen büyük ve yırtıcı kuş, atmaca" DS., C. I, s. 157; *baltalı kuş* "Çavuş kuşu" DS., C. II, s. 512, ikincisinde kuş unsurunun 3. teklik şahıs iyelik ekiyle kullanımı söz konusudur. Bu unsur da bir canlı adından sonra; *arı kuşu* "Bal arılarını yiyerek geçinen, serçeden az büyük, türlü renkli ve bağ bozumu zamanı gelen bir göçmen kuş" DS., C. I, s. 318; *mustafa kuşu* "Çalı kuşu" DS., C. IX, s. 3223, bir bitki adından sonra; *arpa kuşu* "Tahıl tarlalarında bulunan serçe büyüklüğünde bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 330; *börülce kuşu* "Güvercin büyüklüğünde göçmen bir av kuşu" DS., C. II, s. 772, bir eşya adından sonra; *bardak kuşu* "Ağaçlarda, taş kavuklarında bardak şeklinde yuva yapan bir kuş" DS., C. II, s. 529; *halı kuşu* "Göğsü ve kanatları sarı renkli, küçük bir kuş" DS., C. VI, s. 2260, yaşanılan veya bulunulan yer adından sonra; *çay kuşu* "Balıkçıl" DS., C. III, s. 1097; *ev kuşu* "Güvercin" DS., C. V, 1810; bir zaman unsurundan sonra; *akşam kuşu* "Ya-

rasa" DS., C. I, s. 162; *bahar kuşu* (bahar guşu) "Gök renkli, güvercin büyüklüğünde, eti yenir bir kuş" DS., C. II, s. 487, getirilerek birtakım isimler elde edilir.

Adlandırmada kullanılan bir başka yol, isim veya fiil kök ve gövdelerine uygun ekler getirmek sûretiyle meydana gelen yapılardır. İsimlere gelip uygun kelimeler yapan ekler şunlardır :

1. + ÇA : *dikençe* "Serçe kuşuna benzeyen, sarı renkli, ufak bir çeşit kuş" DS., C. IV, s. 1486; *karaca* (VII) "Eti yenen bir çeşit kuş" DS., C. VIII, s. 2639.
2. + ÇI : *çamurcu* "Balıkçıl" DS., C. III, s. 1066; *çiftçi* "Ekilmiş tohumları yiyerek geçinen küçük bir kuş" DS., C. III, s. 1205.
3. + ÇIk : *buğdaycık* (II) "Serçe" DS., C. II, s. 780; *sıçancık* "Kerkenez kuşu" DS., C. X, s. 3600.
4. + ÇIl : *tavşancıl* (I) "Büyük, kara kartal" DS., C. X, s. 3848; *tarakçıl* "Başında tarak biçiminde tüyleri olan bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3831.
5. + *ÇIn* : *sinekçin* "Boz ve yeşilimsi renkli, küçük bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3639; *tarlacın* "Togyar kuşu, tarla kuşu" DS., C. X, s. 3834.
6. + *LI* : *halkalı* (III) "Üveyik kuşundan büyük, boynu beyaz bir çeşit kuş" DS., C. VII, s. 2261; *takkalı* (I) "Uzun gagalı, sarı tüylü bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3810.

Fiil köklerine gelip isim yapan en işlek ekler ise şunlardır :

1. – *AgAn* : *dalagan* (dalağan III) "Ördeğin daha iri bir cinsi, su kuşu" DS., C. IV, s. 1335; *kaçagan* (kaçağan II) "Av tutmayan evcil atmaca" DS., C. VIII, s. 2586.
2. – *AlAk* : *bağırtlak* (I) "Yabani ördeğe benzeyen, gece çok öten, koyu kurşunî renkli bir av kuşu" DS., C. II, s. 479; *bakalak* (II) "Boz renkli, tepeli bir çeşit tarla kuşu" DS., C. II, s. 490
3. – *GAn* : *telken* "Ağaçkakan" DS., C. X, s. 3871; *tünegen* (düneğen II) Tünemeyi seven kuş, dâimâ tüneyen kuş" DS., C. X, s. 1630
4. – *k* : *cızlak* (VI) "Güvercin yavrusu" DS., C. III, s. 951; *pırlak* (II) "Avcıların kuş avlamak için kullandıkları avcı kuş" DS., C. IX, s. 3442.

Kuş adlarının yapımında çok kullanılan yollardan biri de tekrarlı isimler ve onomatopelerdir. Tekrarlı isimler, ilk unsurun ikinci defa tekrarlanmasıyla meydana gelen şekiller olup, ekli olanları da mevcuttur : *körkör* (I) "Kartal" DS., C. VIII, s. 2966; *dıra dıra* "Koyu yeşil renkli, arı kuşuna benzeyen, başlıca gıdası çekirge olan bir kuş" DS., C. IV, s. 1467; *dakdaka*

"Ağaçkakan kuşu" DS., C. IV, s. 1330; *kakavan* (V) "Konuşmayan papağan" DS., C. VIII, s. 2602. Ekli olarak yapılan onomatopelere misâl olarak da şu iki adı verebiliriz : *mitcik* "Serçe büyüklüğünde, boz renkli, boynunun altı kırmızı bir kuş" DS., C. IX, s. 3204; *çıtlık* (III) "Çalı kuşu" DS., C. III, s. 1197. Onomatopelerde göze çarpan ilgi çekici bir yan vardır. İsimden fiil veya fiilden isim yapma eklerinin bazılarının onomatopelerde de kullanıldığı görülmektedir. Gerçek bir ek niteliği taşımayan bu eklere *pseudo suffix* (sözde ek) adı verilir. Bunlar Türk Dili'nin gerçek ve köklerine şekil bakımından benzetmek üzere yapılan teşkîllerdir : *fidirik* "Çok küçük ve sarı tüylü bir kuş" DS., C. V, s. 1863; *türülik* "Ağaçkakan" DS., C. X, s. 4014.

Türkiye Ağızlarındaki kuş adlarının sistematiği üzerine yapılan bu çalışma bizi şu sonuçlara götürmektedir :

1. Verilen isimler kat'iyyetle bir tesâdüfîlik arzetmeyip her biri belli bir mantık zinciri içerisinde verilmişlerdir.
2. Adlandırmada kullanılan malzeme tamamen gerçeğe dayanmaktadır. Yani verilen adlardaki sebebler gözle görülebilir veya mantıkî olarak îzâh edilebilir mâhiyettedir.
3. Adlandırmada seçilen ana noktalar; hayvanın fiziki yapısı (rengi, uzuvlarının durumu, vb.), yaşadığı yer, yaptığı hareketler, çıkardığı ses, yaşamak için kullandığı besin gibi temel husûsiyyetlerdir. Bunların içinde en çok kullanılan husûsiyyet hayvanın fiziki yapısı ile ilgili noktalardır : Rengi, kulağı, ibiği, gözü, ayağı, kuyruğu, boynu, tırnağı, vb. birtakım uzuvları
4. Kuşun yaptığı hareketler de ad vermek için yeter bir sebeb teşkîl ediyor.

Kullanılan bütün bu yollar belli bir sisteme dayanmaktadır. Bu yalnız kuş adlarında böyle değil, Türklerin yakın ilişkide bulundukları çoğu maddî şeyler için aynıdır. Bu da gösteriyor ki Türkler, düşünürken belli noktalarda birlikte hareket etmektedirler. Var olan bir şeyden, bir gerçekten yola çıkmaktalar. Kuşa ad verirken onun sahip olduğu bir husûsiyetini göz önüne alıyorlar, onu kendilerinden bir parça sayıyorlar.

Daha şumullü yapılabilecek olan bu çalışmada, Türk kültür değerlerinin önemli yapı taşlarından olan kuş adlarının kaba bir tasnîfi verilmeye çalışılarak, gelecekte yapılacak ilgili diğer çalışmalara zemin teşkîl etmesi amacı güdülmüştür.

I. İKİ VEYA DAHA ÇOK KELİMEDEN YAPILANLAR :

A. *Kuş* kelimesi ile birlikte kullanılanlar

a. S a = renk adı

ak kuş ; "Leşle geçinen büyük ve yırtıcı kuş", atmaca" DS., C. I, s. 157

kara kuş ; "1. Kartal" DS., C. VIII, s. 2648
"2. Çaylak" DS., C. VIII, s. 2648
kızıl kuş ; "Doğan kuşu" DS., C. VIII, s. 2866
gızıl guş ; "Atmaca" DS., C. VI, s. 2070
oy kuş ;
oy guş ; "Av kuşu" DS., C. IX, s. 3300
sarı kuş ; "İncir kuşu" DS., C. X, s. 3545
b. S b = N + LI
baltalı kuş ; "Çavuş kuşu" DS., C. II, s. 512
hayırlı kuş ; "Baykuş" DS., C. VII, s. 2317
takkalı kuş ; "Başı sivri, serçeye benzer bir çeşit kuş" DS., C. XII, Bk - I, s. 4734
takgalı guş ; "Çavuşkuşu, tarakçın" DS., C. XII, Ek-I, s. 4733
tepeli kuş ; "Tarla kuşu" DS., C. X, s. 3882
c. Sc = V – IcI
alıcı kuş ; "Doğan, atmaca gibi et yiyen kuşlar" A. D. Der. C. I, s. 8
vurucu kuş ; "Yırtıcı kuş" DS., C. XI, s. 4108
d. Sd = nitelik bildiren kelimeler
baykuş ;
bagu ; "Baykuş" A. Köy. Der. s. 389
baguş ; "Baykuş" DS., C. II, s. 472
bayguş ; "Baykuş" DS., C. II, s. 579
çıplak kuş ; "Yarasa" DS., C. III, s. 1184
koca kuş ; "Kartal" DS., C. VIII, s. 2892; DS., C. XII, Ek-I, s. 4562
kör kuş ; "Baykuş" DS., C. VIII, s. 2966
ulu kuş ; "Baykuş" DS., C. XI, s. 4035
e.
baştan kara kuş ; "Uzun kuyruklu, sarı tüylü serçeye benzer bir kuş, baştan kara" DS., C. II, s. 566
tulum boğaz kuş ; "Boğazının altı şişkin, büyükcek bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3989

2. N kuş + u
a. Na = bir canlı adı
arı kuşu ; "Bal arılarını yiyerek geçinen, serçeden az büyük türlü renkli ve bağ bozumu zamanı gelen bir göçmen kuş" DS., C. I, s. 318
deve kuşu ;
deve ğuşu ; "Divik de denilen, güvercin büyüklüğünde bir su kuşu" DS., C. IV, s. 1441

hamsi kuşu :
hamsı kuşu ; "Martı" DS., C. VII, s. 2269

çavuş kuşu ; "Çavuşkuşugillerden uzun yay biçimli gagalı, güvercinden küçük, başı sorguçlu kısa kanatlı bir kuş" TS., s. 172

çingene kuşu ;
çingen kuşu ; "Serçe kuşu" DS., C. III s. 1227

hacı kuşu ; "1. Baykuş" DS., C. VII s. 2248
"2. Kırlangıç" DS., C. VII, s. 2248

ishak kuşu :
ishak ; "Baykuş" DS., C. VII, s. 2555

kız kuşu ; "1. Başı sorguçlu küçük bir kuş, çulluk" DS., C. VIII, s. 2868
"2. Su kenarında yaşayan göçücü kuşlardan olup tepesinde uzanmış iki renkli tüy var" A. D. Der., C. I, s. 237

kız guşu ; "Erkeğinin göğüs ve boyun kısmı yeşil hareli, güzel sorguçu olan, güvercinden ufak, siyah tüylü sarı ayaklı, eti yenen bir kuş" DS., C. VIII, s. 2862

murat kuşu ; "Baykuş" DS., C. IX, s. 3220

mustafa kuşu ; "Çalı kuşu" DS., C. IX, s. 3223

b. N b = bir bitki adı

arpa kuşu ; "Tahıl tarlalarında bulunan serçe büyüklüğünde bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 330

börülce kuşu ; "Güvercin büyüklüğünde göçmen bir av kuşu" DS., C. II, s. 772

darı kuşu ; "Serçe" DS., C. IV, s. 1371

dut kuşu ;
tut kuşu ; "Malum kuş. Bunun elâ kısmı çekirgeleri itlaf eder. G. Antep'te tut kuşu derler." A. D. Der. C. I, s. 336 bkz. sığırcık

incir kuşu ; "Sarı asma da denilen serçe büyüklüğünde sarı bir çeşit kuş" DS., C. VII, s. 2539

c. N c = bir eşya adı

bardak kuşu ; "Ağaçlarda, taş kovuklarında bardak şeklinde yuva yapan bir kuş" DS., C. II, s. 529

boru kuşu ; "Leş yiyen bir cins kuş" DS., C. II, s. 741

halı kuşu ; "Göğsü ve kanatları sarı renkli, küçük bir kuş" DS., C. VII, s. 2260

sandal kuşu ; "Sarı asma da denilen bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3535

tarak kuşu ;
darak kuşu ; "Çavuş kuşu" DS., C. IV, s. 1366

yayık kuşu ;
yayıh kuşu ; "Bir çeşit orman kuşu" DS., C. XI, s. 4210

d. N d = N + ÇI

balıkçı kuşu ;
balıkçı guşu ; "Balıkçıl (kuş)" DS., C. II, s. 504; A. D. Der., C. I, s. 24

baltacı kuşu ; "Tarla kuşu" DS., C. II, s. 511

bardakçı kuşu ; "Tarla kuşu" DS., C. II, s. 529

biçinci kuşu ;
biçinçi kuşu ; "Ekin kaldırma zamanı görülen güzel sesli, turnaya benzeyen bir kuş" DS., C. II, s. 683

çamurcu kuşu ; "Balıkçıl" DS., C. III, s. 1066

dikişçi kuşu ; "Kamışlara otlarla yuva yapan bir cins kuş" Sayın Hocam O. N. Tuna'dan duydum

helvacı kuşu ; "Çulluk" DS., C. VII, s. 2337

kaşıkçı kuşu ;

sabuncu kuşu ;

terzi kuşu ; "Mısır, saz ve kamış yapraklarını büküp dikmek sûretiyle yuva yapan bir kuş" bk. *dikişçi kuşu*

e. N e = yaşanılan veya bulunulan yer adı

cami kuşu ;
cami guşu (II) ; "1. Serçe" DS., c. III, s. 854
"2. Kırlangıç" DS., C. III s. 854

çalı kuşu ; "Serçelerden, başı koyu kırmızı olup gövdesine doğru rengi açılan, çalılık yerleri seven ötücü bir kuş" TS., s. 166

çay kuşu ; "Balıkçıl" DS., C. III, s. 1097

çayır kuşu ;

çipilden kuşu ; "Bataklıkta yaşayan bir kuş" DS., C. III, s. 1233

deniz kuşu ;

diken kuşu ; "Saka kuşu" DS., C. IV, s. 1486

ev kuşu ; "Güvercin" DS., C. V. s. 1810

köy kuşu ; "Serçe" DS., C. VIII, s. 2984; A. D. Der, C. I, s. 252

ören kuşu ; "Baykuş" DS., C. IX, s. 3346

su kuşu ;
su guşu ; "Su kuşu" DS., C. XII, EK-I, s. 4707
tarla kuşu ; "bk. adam aldatan kuşu"

f. N f = zamanla ilgili adlar

akşam kuşu ; "Yarasa" DS., C. I, s. 162
bahar kuşu ;
bahar guşu ; "Gök renkli, güvercin büyüklüğünde, eti yenir bir kuş" DS., C. II, s. 487
fırtına kuşu ; "Perde ayaklardan, kıvrık gagalı, engin denizlerde gemileri günlerce izleyen, dalgaların üzerine konan bir kuş, deniz ördeği" TS., s. 296
gece kuşu ; "Yarasa" DS., C. VI, s. 1958
karanlık kuşu ; "Yarasa" DS., C. VIII, s. 2651
kar kuşu ; "İspinoz" DS., C. VIII, s. 2664
yağmur kuşu ; "Uzun bacaklılar takımından, kısa boyunlu, kabarık ve gagalı, ayakları üç parmaklı, küçük bir kuş olup bataklıklarda ve su kenarlarında yaşar" TS., s. 841

g. N g = N 1 N 1

gukguk kuşu ; "Guguk kuşu" DS., C. VI, s. 2190
tura tura kuşu ; "Karga cinsinden, göğsü ve kanatları yeşil, ormanda yaşayan bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3994

h. N V-An kuşu

adam aldatan kuşu ; "Tarla kuşu" DS., C. I, s. 63
çoban aldatan kuşu ; "Bir cins tarla kuşu" A. D. Der., C. II, s. 36

B. *Kuş* kelimesi olmadan kullanılanlar
(Kuş türleri)

1. N (+ K) V - An

a. Na = çevreye ait adlar, + K = hal eki, V – = fiil, –An = partisip eki

eksizler :
ağaç delen ; "Ağaçkakan kuşu" DS., C. I, s. 80
çam delen ; "Ağaçkakan kuşu" DS., C. III, s. 1064
tahta delen ; "Ağaç delen" DS., C. X, s. 3803
taş atan ; "Keklik" DS., C. X, s. 3839
yel kesen ; "Kerkenez kuşu" DS., C. XI, s. 4236
ekliler :
çama çakan ; "Ağaç kakan" DS., C. III, s. 1063
çaydan çapan ; "Batman kuyruk adı verilen bir kuş" A D. Der., C. II, s. 31

göre göçen ; "Serçe tutan bir çeşit kuş" DS., C. VI, s. 2158

b. Nb = böcek veya hayvan adı

arı kıran ; "Bal arılarını yiyerek geçinen, serçeden az büyük türlü renkli ve bağ bozumu zamanı gelen bir göçmen kuş" DS., C. I, s. 317

balık yutan ;

balıkḫudan ; "Balıkçıl" DS., C. II, s. 504

dana kaldıran ; "1. Kuzgun" DS., C. IV, s. 1356
"2. Akbaba" DS., C. IV, s. 1356

kuruk kapan ;

kurruk kapan ; "Civciv kapan yırtıcı bir kuş" DS., C. VIII, s. 3009

tavuk kapan ;

tayuḫ - gapan ; "Çaylak kuşu; atmaca" Erz. İli Ağızları C. III, s. 301

c. N c = İnsanlarla ilgili adlar, uzuv adları

boyun buran ; Bir çeşit kuş" DS., C. II, s. 747

çağa boğan ; "Gece kuşu" DS., C. III, s. 1034

çoban aldatan ; "Bir cins tarla kuşu" A. D. D., C. II, s. 36

kuyruk kaldıran ; "Sürekli kuyruğunu oynatan, serçe büyüklüğünde bir kuş, kuyruk kaldıran' DS., C. X, s. 3632, bkz. siksil

kuyruk sallayan ; "Serçegillerden, kanatları ve vücudunun üst kısmı külrengi, alt kısmı değişik sarı olan, uzun kuyruklu küçük bir kuş, yontkuşu" TS., s. 529

d. N d = Tabiat taklidi kelimeler

hart kakan ; "Ağaçkakan" DS., C. VII, s. 2296

tak delen ; "Ağaçkakan" DS., C. X, s. 3807; DS., C. XII, Ek-I, s. 4733

tık delen ; "Ağaçkakan" DS., C. XII, Ek-I, s. 4758

2. N + (s)I S N = Uzuv adı, +(s)I = iyelik eki, S = sıfat

ağzı sarı ;

âzı sarı ; "Küçük, yavru kuş" Ds., C. XII, Ek-I, s. 4437

beli bağlı ; "1. Kerkenez" DS., C. II, s. 617
"2. Atmaca" DS., C. II, s. 617
"3. Kartal yavrusu" DS., C. II, s. 617
"4. Bir av kuşu" A. D. Der., C. I, s. 31

burnu kızıl ; "Kara tüylü, kırmızı gagalı, kargaya benzeyen bir kuş" DS., C. II, s. 801

burnu uzun ;

burunuzun ; "Gagası uzun kuş" DS., C. II, s. 805

civcivi kara ;
civciviğara ; "Baştan kara denilen, güzel öten bir cins kuş" DS., C. III, s. 988

çitağı kızıl (?) ;
çita kızıl ; "Atmaca çeşidi" Rize İli Ağızları, s. 314
dalı kara ; "Omuzunda kara tüyleri olan beyaz güvercin" DS., C. IV, s. 1344

göğsü sarı ;
goğsü sarı ; "Daha çok çalılıklarda yaşayan, serçe büyüklüğünde, göğsü sarı bir kuş" DS., C. VI, s. 2095

götü sarı ;
gotü sarı ; "Kuyruğu ve kuyruk altı sarı, serçe büyüklüğünde bir kuş" DS., C. VI, s. 2108

imanı sarı ; "Serçe büyüklüğünde, göğsü sarı ve turuncu renkte bir çeşit kuş" DS., C. VII, s. 2534

3. S N S = sıfat, N = İsim

a. Na = İnsanlarla ilgili adlar

akbaba ;
akbuba ; "Akbaba kuşu" DS., C. XII, Ek-I, s. 4410
akca baba ; "Akbaba" DS., C. I, s. 145
akçı baba ; "İri bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 146
akça hacı ; "1. Leylek" DS., C. I, s. 144
"2. Beyaz kartal" DS., C. I, s. 144
ala baba ; "Akbaba" DS., C. I, s. 171
ala çavuş ; "Hüthüt, ibibik, taraklı denilen kuş" DS., C. I, s. 180
ala merdinli ; "Bir çeşit güvercin" DS., C. I, s. 193
cüvek nene ; "Serçeden küçük, boz renkli bir kuş" DS., C. III, s. 1029
hacı baba ; "Leylek" DS., C. VII, s. 2248
kuru ali ; "Balıkçıl" DS., C. VIII, s. 3011
malkadın ; "Baykuş" DS., C. IX, s. 3113; Eskişehir Ağzı, s. 2

b. N b = renk adları

açık kara ; "Atmaca türü" Rize İli Ağızları, s. 309
ahmak sarı ; "Sarı renkli bir kuş" DS., C. I, s. 132
boz kara ; "Atmaca çeşidi" Rize İli Ağızları, s. 312
cin kara ; "Karabaş kuşu" DS., C. III, s. 981
kara kızıl ; "Atmaca çeşidi" Rize İli Ağızları, s. 322
ufak kara ; "Atmaca çeşidi" Rize İli Ağızları, s. 334

c. S c = renk adları, N c = uzuv adları

ak baş (II) ; "1. Şahinden büyük av kuşu" DS., C. I, s. 142
"2. Kuş, avcı kuşu" Antalya Ağzı, s. 68

ak kanat (I) ; "Beyaz kanatlı küçük bir kuş" DS., C. I, s. 155

ak kuyruk ; "Tavuk yiyen bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 157

akça kanat (I) ; "DS., C. I, s. 145 bkz. akca hacı

ala baş (I) ; "Baş tüyleri karışık renkli bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 173

ala kabak (I) ; "1. Ağaçkakan kuşu" DS., C. I, s. 189
"2. Palamut yiyen, sesleri yansıtan karga büyüklüğünde bir çeşit kuş" DS., C. XII, Ek-I, s. 4414
"3. Saksağana benzer, palamutluk yerlerde yaşar bir kuş" A. D. Der., C. I, s. 7

alaabak ; "1. Kabak sarısı renginde, alacalı, kargaya benzer bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 170
"2. Ala karga (eti yenir)" DS., C. I, s. 170

alâbak ; "Saksağana benzer bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 172

alagabak ; "1. Saksağan" DS., C. I, s. 186
"2. Siyahlı beyazlı güvercin büyüklüğünde bir kuş" DS., C. I, s. 186
"3. Palamut, mısır yiyen ve sesleri taklid eden bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 186

alağabak ; "DS., C. I, s. 188 bkz. alagabak-1, alagabak-3

alağbak ; "Siyahlı beyazlı, güvercin büyüklüğünde bir kuş" DS., C. I, s. 188

ala kabış ; "Alaca karga" DS., C. I, s. 189

alâ'bış ; "Bir çeşit saksağan" DS., C. I, s. 174

alagabış ; "DS., C. I, s. 186 bkz. ala kabış

alağabaş ; "Tüyü siyahlı beyazlı ve tepeli bir kuş" DS., C. I, s. 188

ala kanat ; "Büyük ve boz renkli yaban güvercini" DS., C. I, s. 189

ala ganat ; "Beyaz kanatlı yabani güvercin" DS., C. I, s. 187

ala takaç ; "DS., C. I, s. 201" bkz. ala kabak (I)–1

altın baş (III) ; "Baykuş" DS., C. I, s. 231; A. D. Der., C. I, s. 10

kara baş (III) ; "Çitlembik kuşu" DS., C. VIII, s. 2638

kara çığa ; "Atmaca" DS., C. VIII, s. 2641

kart çığa ;
kart çıga ; "DS., C. VIII s. 2670" bkz. kara çığa
kara patak ; "Karatavuk kuşu" DS., C. VIII s. 2652
kara tırnak ; "Atmaca" DS., C. VIII, s. 2653
kızıl göğüs ; "Serçe büyüklüğünde, göğüs kısmı kırmızımsı bir çeşit dağ kuşu" DS., C. VIII, s. 2865
sarı baş (II) ; Parlak ve düzgün tüylü, küçük bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3544
sarı göde ; "Kartaldan küçük, yırtıcı bir kuş" DS., C. X, s. 3545
yeşil baş ; "1. Yeşil başlı yaban ördeği" DS., C. X, s. 4255
"2. Erkek ördek" DS., C. X, s. 4255

d. S d = sayı adları, N d = uzuv adları
kırk kanat ; "Kuyrukları fazla tüylü olan güvercin" A. D. Der., C. I, s. 232
tek bağırsak ; "Bir çeşit av kuşu, çulluk" DS., C. X, s. 3862

e. S e = başka sıfatlar, N e = uzuv adları
cır bıyık ; "Sığırcık kuşu" DS., C. III, s. 926
çatal kuyruk ; "Kırlangıç" Rize İli Ağızları, s. 313
kel ibik ; "Çavuş kuşu" DS., C. VIII, s. 2732
kokar ibik ; "Çavuş kuşu, ibibik" DS., C. VIII s. 2904
yır ibik ; "Çavuş kuşu" DS., C. XI s. 4279
yürubuk ; "DS., C. XI, s. 4333 bkz. yiribik

f. S f = sıfat, N f = eşya adı
ala kaşık ; "Alaca karga" DS., C. I, s. 190
altın tas ; "Tüyleri sarı ve mavi renkli olan bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 232
cici don ; "1. Tarla kuşu" DS., C. III, s. 958
"2. Bir cins kuş ismi" A. D. Der., C. I, s. 57
sarı sandal ; "İncir kuşu" DS., C. XII, s. 4672

g. S g = renk, N g = hayvan veya bitki adı
ger ördek ; "Dişi ördek" DS., C. VI, s. 2006
göğel ördek ; "Yeşil ördek" DS., C. VI, s. 2128
gök eşek ;
goğeşşak ; "Boz renkte, leyleğe benzeyen bir su kuşu" DS., C. VI, s. 2095
sarı asma ; "İncir kuşu" DS., C. X, s. 3544

4. N 1 N 2 N 1 = isim N 2 = uzuv adı

a. N 1a = hammadde veya âlet olarak kullanılan eşya, N 2a = uzuv adı
balta baş ; "Çavuş kuşu" DS., C. II, s. 511

batman kuyruk ; "1. Bir çeşit kuş" DS., C. II, s. 572
"2. Bir kuş ismi olup bu kuşa kuyruk sallayan da denir." A. D. Der, C. II, s. 14

biz burun ; "Bir cins av ördeği" DS., C. II, s. 713

biz kuyruk ; "Siyah başlı, sivri, uzun kuyruklu bir yaban ördeği" DS., C. II, s. 714

çıra burun ; "Siyah tüylü 3-4 cm. uzunlukta çıra renginde gagası olan bir cins kuş" DS., C. III, s. 1185

deri kanat ; "Yarasa" DS., C. IV, s. 1434

kayış kanat ; "Yarasa" DS., C. VIII, s. 2701; A. D. Der., C. I, s. 212

kepçe burun ; "Bir çeşit yaban ördeği" DS., C. VIII, s. 2744

kepçe gaga ; "1. Bir çeşit yaban ördeği" DS., C. VIII, s. 2744
"2. Bir ördek cinsi" A. D. Der., C. II, s. 88

kıl ağız ; "Puhu kuşu" DS., C. VIII, s. 2792

kıl ibik ; "Ağaçkakan kuşu" DS., C. VIII, s. 2799

kıl kuyruk ; "1. Boz renkte, kuyruğu uzun, ilkbaharda görülen bir çeşit yaban ördeği" DS., C. VIII, s. 2800
"2. Çulluk" DS., C. VIII, s. 2800
"3. Bir ordek cinsi" A. D. Der., C. II, s, 91; Çarşamba Ağzı, s. 92

kıl guyruk ; "Bir çeşit su kuşu" DS., C. VIII, s. 2796

yaba kulak ; "Baykuş" Sayın Hocam O. N. Tuna'dan duydum.

b. N 1a = meyve adı, N 1b = uzuv adı

dut ibik ;

dubibik ; "Tarla kuşu" DS., C. IV, s. 1595

elma baş ; "Kırmızı başlı, eti yenebilen, ördek cinsinden bir kuş" DS., C. V, s. 1725

alim baş ; "Bir çeşit ördek" DS., C. I, s. 222

5. N 1 + (s)I N 2 + (s)In + DA

arşını götünde ; "Kuyruğu uzun bir çeşit karga" DS., C. I, s. 333

(*Kuş* alt türleri)

1. N 1 + LI N 2 N 1 = isim, N 2 = kuş ismi

baklalı keklik ; "Göğsünde kara benekler bulunan keklik" DS., C. II, s. 495

kilimli büğe ; "Boz renkli, uzun gagalı, çulluğa benzeyen bir kuş" DS., C. VIII, s. 2871

paçalı tavuk ; "Pençesinin üstünde tüyler bulunan tavuk"
paçalı güvercin ;
palanlı karga ; "Büyük ve kara renkli karga" DS., C. IX, s. 3383
saplı karga ; "Ala karga, saksağan" DS., C. X, s. 3542
telli toy ;
dilli toy ; "Uzun gagalı büyükçe su kuşu" DS., C. IV, s. 1497
telli turna ;
dilli turna ; "Uzun gagalı büyükçe su kuşu" DS., C. IV s. 1497
tepeli toygar ; "Tarla kuşu" DS., C. X, s. 3882

2. N 1 N 2 + (s)I N 1 = belli bir tip yer adı, N 2 = kuş adı

a. *ada leyleği* ; "Irmak kenarlarında bulunan siyah bir kuş" DS., C. I, s. 62
baklan kazı ;
cıda bülbülü ;
cida bilbili ; "Tarla kuşu" DS., C. III. s. 960
çalı çıtığı ;
çalı çıtlığı ; "Çalı kuşu" DS., C. III, s. 1054
dağ horozu ; "Çavuş kuşu" DS., C. IV, s. 1325
dağ kıyıtı ; "Yaban güvercini" DS., C. IV s. 1325
deniz ördeği ;
deniz ördeyı ; "İri, soğuğa karşı dayanıklı, kışın çok yağlı olan, başı sarıya yakın renkte bir cins av kuşu" DS., C. IV, s. 1424
gazel tavuğu ; "Çulluk" DS., C. VI, s. 1954; A. D. Der., C. II, s. 59
gök kazı ;
gövgazı ; "Turna" DS., C. VI, s. 2170
hamas kargası ;
hamaz karga ; "Büyük ve kara karga" DS., C. VII, s. 2265
harman horozu ; "Çavuş kuşu" DS., C. VII, s. 2293
ker kekliği ; "Bir çeşit keklik" DS., C. VIII, s. 2755; A. D. Der. C. II, s. 89
kır güvercini ;
kır gövercini ; "Gök renkli yabani güvercin" A. D. Der., C. I, s. 233
kürtün ördeği ;
kurtün ördeği ; "Küme halinde dolaşan yaban ördeği" DS., C. VIII s. 3011

lap güvercini ;
lap goğercini ; "Kül renkli ve iri yaban güvercini" DS., C. IX, s. 3065

püren bülbülü ;
püren bilbili ; "Boz renkli, küçük bir kuş" DS., C. IX, s. 3499

su çulluğu ; "Gagası uzun bir çeşit ördek" DS., C. X, s. 3688

su horozu ; "Kızıl renkli, kısa kuyruklu kargadan daha büyük horoz biçiminde bir kuş" DS., C. X, s. 3689

su sunası ;
su(y) sonasi ; "Kuğuya benzer bir kuş" Erz. İli Ağızları., C. III, s. 284

su tavuğu ; "Kara renkli, parmakları yarım perdeli bir çeşit yaban ördeği" DS., C. X, s. 3701

tarla bakalı ;
tarla bakkalı ; "Toygar kuşu, tarla kuşu" DS., C. X, s. 3834

yaban kazı ; "Göllerde yabanıl olarak yaşayan, avlanan bir kaz çeşidi" DS., C. XI, s. 4112

yaban ördeği ;
yaban tavuğu ; "1. Yaban kekliği" DS., C. XI, s. 4113
"2. Çulluk" DS., c. XI, s. 4113
"3. Yaban ördeği çeşidinden bir kuş" DS., C. XI, s. 4113
"4. Yabanıl güvercin" DS., C. XI, s. 4113
"5. Sülün" DS., C. XI, s. 4113

b. N 1 = memleket, millet veya meşgale adı, N 2 = kuş adı

arap bülbülü ;
arab bilbili ; "Başı ve kuyruğu siyah renkli, tatlı sesli bir kafes kuşu" DS., C. I, s. 292

macar ördeği ; "Kardan küçük, beyaz renkli, eti sevilen bir çeşit ördek" DS., C. IX, s. 3098

mısır tavuğu ; "Beyaz benekli geceyi ağaçlarda geçiren bir hindi cinsi"

papaz tavuğu ; "Uzun gagalı bir çeşit av kuşu" DS., C. IX, s. 3393

3. S N S = sıfat, N = kuş adı

a. S a = renk adı

ak bakal ; "Karatavuk soyundan kahverengi tüylü bir kuş" DS., C. I, s. 141

ak doğan ; "Yırtıcı bir kuş" DS., C. I, s. 148

ak dudu ; "Sarımtırak renkli bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 148

ak kerkez ;

ak kerkes ; "Kartal cinsinden, başı beyaz, kanatlarının uçları siyah bir kuş" DS., C. I, s. 155

ak kırkaz ; "Kartal cinsinden, kanatlarının ucu siyah bir kuş" DS., C. I, s. 156

ak serçe ; "Boz renkli, beyaz benekli ve serçe büyüklüğünde bir kuş" DS., C. I, s. 161

ak tavuk ; "Güvercin büyüklüğünde bir kuş" DS., C. I, s. 163

ak tavık ; "Ak tavuk, bir cins kuş" Burdur Ağzı, s. ?

akça kerkez ; "Kartal cinsinden, başı beyaz, kanatlarının uçları siyah bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 146

ala barak ; "Palamut yiyen bir kuş" DS., C. I, s. 173

ala karga ; "1. Tüyleri birkaç renkli olan ve saksağandan küçük bir kuş" DS., C. I, s. 190
"2. Çeşitli sesler çıkaran zararlı bir kuş" DS., C. I, s. 190
"3. Tüyleri karışık renklikarga" DS., C. XII, Ek-I s. 4414

alaarga ; "Tüyleri renkli ve süslü bir cins karga" DS., C. I, s. 171

alagarga ; "Kargaya, saksağana benzeyen bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 187

alağarga ; "Alaca renkli bir kuş" DS., C. I, s. 188

ala kaz ; "Üstünde siyah benekler bulunan beyaz kanatlı, tavuk büyüklüğünde, uçar, eti yenir, ayakları perdeli yaban ördeği" DS., C. I, s. 190

ala kise (I) ; "Saksağana benzer bir kuş" DS., C. I, s. 191

ala kesa ; "İnsan sesine benzer şekilde öten bir orman kuşu" DS., C. I, s. 190

ala kese ; "Alaca karga" DS., C. I, s. 190

alan kese ; "Saksağan" DS., C. I, s. 196

ala kişik ; "Karga büyüklüğünde renkli bir kuş, alakarga" DS., C. I, s. 191

ala palaz ; "Gagası ve ayakları yeni kırmızılaşmaya başlamış keklik yavrusu" DS., C. I, s. 197

ala sakça ; "1. Saksağan" DS., C. I, s. 198; A. D. Der. C. I, s. 8
"2. Alaca karga" A. D. Der. C. II, s. 6

ala saksağan ; "1. İspinoz" DS., C. I, s. 198
"2. Güvercin büyüklüğünde, uzun kuyruklu, eti yenmez bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 198
"3. Siyahlı beyazlı bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 198

ala sığırcık ; "Beyaz renkli sığırcık" DS., C. I, s. 199

ala takalak ; "Ağaçkakan kuşu" DS., C. I, s. 201

ala tavuk ; "Dağlarda yaşayan bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 201

boz bakal ;

boz bakkal ; "Bir kuş adı" A. D. Der., C. I, s. 41

bozca batak ;

bosça batak ; "Karatavuk büyüklüğünde boz renkli bir av kuşu" DS., C. II, s. 742

çil keklik ; "Bıldırcın" DS., C. III s. 1218

gök divik ; "Uzun bacaklı, kumluk arazide yaşayan bir kuş

gökçe karga ; "Mavi renkli karga" DS., C. VI, s. 2136

gövel ördek ;

göğel ördek ; "Yeşil ördek" DS., C. VI, s. 2128

kara bakal ; "Serçegillerden, eti için avlanan siyah tüylü bir kuş, karatavuk" DS., C. VIII, s. 2637; DS., C. XII, Ek-I, s. 4533

kara cuka ; "Karatavuk kuşu" DS., C. XII, Ek–I, s. 4533

kara tavuk ;

gara tavuk ; "Karatavuk denilen sığırcık büyüklüğündeki bir çeşit kuş" DS., C. VI, s. 1921

sarı bülbül ; "İncir kuşu" DS., C. X, s. 3544

sarı bilbil ; "DS., C. X, s. 3544, bkz. sarı bülbül

sarı çıtık ;

sarı çıtnık ; "Göğsü sarı, serçeye benzeyen bir çeşit göçmen kuş" DS., C. XII, Ek–I, s. 4672

b. S

b. S b = sıfat

cimi ördek ;

cimili ördek ; "Ördeğe benzer güzel, renkli su kuşu" DS., C. III, s. 973

coz bakal ; "Karatavuk" DS., C. III, s. 1004

cula karga ;

culağa ; "Tohuma dadanan karga" DS., C. XII, Ek–I, s. 4474

göde güvercin ;
göde gövercin ; "İri ve koyu mavi renkli bir çeşit güvercin" DS., C. VI, s. 2123

kaba cırık ; "Tarla kuşundan iri bir cins kuş" DS., C. VII, s. 2577

keçel kerkes ;
keçel kerges ; "Atmacaya benzer bir kuş, kerkenez" DS., C. XII, Ek–I, s. 4542

kel aynak ; "Kara, ufak, nehir boyunca yaşar bir nevi leylek" A. D. Der., C. I, s. 20

kel falak ; "Duta düşkün bir çeşit kuş" DS., C. VIII, s. 2732

kel karga ; "Saksağan" DS., C. VIII, s. 2734

kel kerkes ; "Beyaz siyah, alaca renkli yırtıcı bir kuş, akbaba" DS., C. VIII, s. 2734

kel kenez ; "Akbaba" A. D. Der., C. II, s. 87; Elazığ Ağzı, s. 175

kerkenek ; "1. Delice de denilen yırtıcı bir kuş" DS., C. VIII, s. 2755
"2. Atmacadan küçük bir yırtıcı kuş" A. D. Der., C. I, s. 223

kokar meke ; "Yaban horozu" DS., C. VIII, s. 2905

kokar yürülük ; "Çavuş kuşu, ibibik" DS., C. VIII, s. 2905

kör cikcan ; "Siyah renkli, serçeye benzeyen küçük bir çeşit kuş" DS., C. VIII, s. 2962

kör cinget ; "DS., C. VIII, s. 2962, bkz. kör cikcan

kör falak ; "Üzümlere dadanan kahverengi bir çeşit kuş" DS., C. VIII, s. 2965

kör kise ;
kor kise ; "Gözleri pek iyi görmeyen kargadan küçük bir kuş" Gümüşhane Ağzı, s. 97

kör serçe ; "Serçe" DS., C. VIII, s. 2968

kör yapalak ; "Baykuş" DS., C. VIII, s. 2969

lığlık kaz ;
lığlık gaz ; "Yaban kazı" DS., C. IX, s. 3076

motuk serçe ; "Büyük başlı, kalın gagalı bir çeşit karga" DS., C. IX, s. 3211

sakar meke ; "Alacalı yaban kazı" DS., C. XIII, Ek–I, s. 4663

sakarı meke ; "Gagası ve ayakları sarı, sekerek yürüyen bir çeşit ördek" DS., C. X, s. 3518

ür keklik ; "Büyük keklik" DS., C. XI, s. 4069

4. N 1 N 2

badem karga ; "Bir ördek cinsi" DS., C. II, s. 465

demir tülek ; "1. İki yaşındaki keklik" DS., C. IV, s. 1418
"2. Dört yaşında ve daha yaşlı keklik" DS., C. IV, s. 1418

kazak tülek ;

gazak tülek ; "Dört yaşında erkek keklik" DS., C. VI, s. 1953

II. KÖK, EK DÜZENİNE GÖRE YAPILAN TEK KELİMELİK İSİMLER

A. İsimden İsim

1. + aç

karlıgaç ;

gallañguç ; "Kırlangıç" DS., C. VI, s. 1902

gıllanguç ; "Kırlangıç" Güdül Sözlüğü, s. 52

kırlangaç ; "Kırlangıç" DS., C. VIII, s. 2664; A. D. Der. C. I, s. 206

2. + an

kutan (II) ; "Saka kuşu" DS., C. VIII, s. 3017

3. + ÇA

ağaca ; "Bir kuş adı" DS., C. I, s. 79

akarca (III) ; "Bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 139

çamurca ;

çamırca ; "Balıkçıl" DS., C. III, s. 1065

çimçe (II) ; "Serçe kuşu" DS., C. III, s. 1221

delice (I) ; "1. Şahin, atmaca" DS., C. IV, s. 1411 "2. Çaylak" DS., C. IV, s. 1411

dikençe ; "Serçe kuşuna benzeyen, sarı renkli, ufak bir çeşit kuş" DS., C. IV, s. 1486

gökçe (III) ; "Yaban güvercini" DS., C. VI, s. 2136

karaca (VII) ; "Eti yenen bir çeşit kuş" DS., C. VIII, s. 2639

sakça ; "1. Kara karga" DS., C. X, s. 3519
"2. Ala karga" DS., C. X, s. 3519
"3. Saksağan" DS., C. X, s. 3519
"4. Uzun kuyruklu karga" DS., C. XII, Ek–I, s. 4663
"5. Sığırcık" DS., C. XII, Ek–I, s. 4663

sakarca (II) ; "Bir çeşit yaban ördeği" DS., C. X, s. 3518

tellice (II) ; "Saka kuşu" DS., C. X, s. 3872

tokatça ; "Serçe büyüklüğünde, göğsü ak bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 4766

4. + ÇAk

bayramcak ; "Çavuş kuşu" DS., C. I, s. 584

darılcak ; "Serçe" DS., C. IV, s. 1371

kerkencek ; "Delice de denilen yırtıcı bir kuş" DS., C. VIII, s. 2755

pusucak ; "Serçeden az büyük, tek gezen, boz renkli bir çeşit tarla kuşu" DS., C. XII, Ek–I, s. 4655

5. + ÇAn

balıkçan ; "Beyaz bir su kuşu, martı" DS., C. II, s. 504

darıcan (I) ; "Serçeden biraz büyük, boz renkli, boynu kırmızılı, kışın gitmeyen yerli kuş" DS., C. IV, s. 1370

kekeçen ; "Ağaç kakan" DS., C. VIII, s. 2722

6. + ÇI

bardakçı ;

bardakçı (II) ; "Ağaçlarda, taş kovuklarında bardak şeklinde yuva yapan bir kuş" DS., C. II, s. 529

bürükçü ;

bürükcü ; "Ormanlarda bulunan bir çeşit kuş" DS., C. II, s. 828

çalagancı ;

çalagancı ; "Doğan kuşu" DS., C. III, s. 1048

çamurcu ; "Balıkçıl" DS., C. III, s. 1066

çiftçi ; "Ekilmiş tohumları yiyerek geçinen küçük bir kuş" DS., C. III, s. 1205

çömlekçi ; "Sarp kayalarda çamur ile çömlek şeklinde yuvalar yapan kuş" DS., C. III, s. 1287

helvacı ; "Çulluk" A. D. Der., C. I, s. 165

ıslıkçı ;

ıslıkcı ; "Beyaz kanatlı, kırmızı başlı, bacaklarında siyah lekeler olan bir çeşit yabani ördek" DS., C. VII, s. 2492

körsemçi ;

körsemci ; "Serçe" DS., C. VIII, s. 2968

kurbağacı ; "Yırtıcı kuş olup hindi büyüklüğünde ve çil renklidir" A. D. Der., C. I, s. 254

pölütçü ; "Meşepalamutu yiyen karga türünden bir kuş" DS., C. IX, s. 3479

sabuncu ; "Saksağan" A. D. Der., C. I, s. 321

taklacı ; "Havada takla atarak uçan güvercin" DS., C. X, s. 3810

7. + ÇIk

a. N = bitki

bidercik ; "Karga" DS., C. II, s. 685

buğdaycık (II) ; "Serçe" DS., C. II, s. 780

darıcık ; "Serçe" DS., C. IV, s. 1371; A. D. Der., C. I, s. 92; Malkara Ağzı, s. 97

elmacık (I) ; "Saka kuşu" DS., C. V, s. 1725

almacık (III) ; "Serçeden büyük bir kuş" DS., C. I, s. 227

tohumcuk ; "Sarı gagalı, kara karga" DS., C. X, s. 3945

b. N = hayvan adı

balıkçık ; "Balıkçıl (kuş)" DS., C. II, s. 504; A. D. Der., C. I, s. 24

sıçancık ; "Kerkenez kuşu" DS., C. X, s. 3600

sığırcık ; "Malum kuş. Bunun elâ kısmı çekirgeleri itlâf eder. G. Antep'te tut kuşu derler" A. D. Der., C. I, s. 336

tavşancık (I) ; "Bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3848

c. N = insan adı

çingencik ; "Serçe kuşu" DS., C. III, s. 1227

gelincik (I) ; "Kırmızı ve sarı renkli serçe büyüklüğünde bir çeşit kuş" DS., C. VI, s. 1979

hanımcık ; "Saka kuşu" DS., C. VII, s. 2274

hatuncuk (II) ; "Saka kuşu" DS., C. VII, s. 2307

kızlarcık ; "Kanatları kara, sırtı kül rengi, diğer yanları beyaz ve tüylü bir kuş, saksağan" DS., C. VIII, s. 2868

muratçık ; "Baykuş" DS., C. IX, s. 3220

mustafacık ; "Çalıkuşu" DS., C. IX, s. 3223

yusufcuk (I) ; "Bir çeşit baykuş" DS., C. XI, s. 4322; Antalya Ağzı s. 119

yüsüfçük ; "Yusufçuk, bir baykuş çeşidi" DS., C. XI, s. 4334

8. + ÇIL

a. N = böcek veya hayvan adı

arıcıl ; "Bal arılarını yiyerek geçinen, serçeden az büyük, türlü renkli ve bağ bozumu zamanı gelen bir göçmen kuş" DS., C. I, s. 314

balıkçıl ;

balıkcıl ; "Balıkçıl (kuş)" DS., C. II, s. 504

inekçil ;
inekcil ; "Kuyruksallayan kuşu" DS., C. VII s. 2541
sıçancıl (I) ; "Kerkenez kuşu" DS., C. X, s. 3600
sırçancıl ; "Delice denilen bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3615
sinekçil ; "Boz ve yeşilimsi renkli, küçük bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3639
tavşancıl (I) ; "Büyük, kara kartal" DS., C. X, s. 3848
davşancıl ; "Tavşan avlayan yabani kuş, doğan" DS., C. IV, s. 1382

b. N = eşya adı
bardakçıl ; "Ağaçlarda, taş kovuklarında bardak şeklinde yuva yapan bir kuş" DS., C. II, s. 529
çömlekçil ;
çömlekçil ; "Kaya başlarında yaşayan kırmızı ve kahverengi tüylü, serçe büyüklüğünde bir kuş" DS., C. III, s, 1283
kepçecil ; "Kaşıkçıl kuşu" DS., C. VIII, s. 2744
tarakçıl ; "Başında tarak biçiminde tüyleri olan bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3831

c. N = bulunulan veya sevilen yer adı
arpacıl ; "Tahıl tarlalarında bulunan serçe büyüklüğünde bir çeşit kuş" DS., C. I, s. 330
çalıcıl ; "Çalıkuşu" DS., C. III, s. 1054
çamurcıl ;
çamîrcıl ; "Sulak yerlerde bulunan bir nevi ördek" Antalya Ağzı s. 78
çamurçıl ; "Balıkçıl" DS., C. III, s. 1066
taklacıl ;
tahlacıl ; "Havada takla atan güvercin" DS., C. X, s. 3801
urukçul ; "Arı kuşu" DS., C. X, s. 4041

g. + ÇIn
a. N = hayvan adı
balıkçın ; "Balıkçıl (kuş)" DS., C. II, s. 505
balıkcın ; "DS., C. II, s. 504; DS., C. XII, Ek–I s. 4442; A. D. Der. C. I, s. 24 bkz. balıkçın
sığırçın ; "Sığırcık kuşu" DS., C. XII, Ek–I s. 4688
sinekçin ; "Boz ve yeşilimsi renkli, küçük bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3639

b. N = bulunulan veya sevilen yer adı

bardakçın ;
bardakcın ; "Ağaçlarda, taş kovuklarında bardak şeklinde yuva yapan bir kuş" DS., C. II, s. 529

bayırçın ;
bayırcın ; "Bir çeşit çayır kuşu" DS., C. II, s. 580

tarlacın ; "Toygar kuşu, tarla kuşu" DS., C. X, s. 3834

c. N = bir özellik adı

bıldırçın ;
bildircin ; "Bıldırcın" DS., C. II, s. 664

buruççun ; "Kınalı tüylü, düz gagalı, güvercin büyüklüğünde bir kuş" DS., C. II, s. 802

göğerçin ; "Güvercin" DS., C. VI, s. 2128
gögerçin ; "Güvercin" Erz. İli Ağızları C. III, s. 144

tarakçın ; "Başında tarak biçiminde tüyleri olan bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3831

10. + ÇIr

dikençir ;
dikencir ; "Serçe kuşuna benzeyen, sarı renkli, ufak bir çeşit kuş" DS., C. IV, s. 1486

tarakçır ; "Başında tarak biçiminde tüyleri olan bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3831

11. + LI

a. N = eşya adı

baltalı (I) ; "Çavuş kuşu" DS., C. II, s. 512
halkalı (III) ; "Üveyik kuşundan büyük, boynu beyaz bir çeşit kuş" DS., C. VII, s. 2261
ibikli ; "Çavuş kuşu" Antalya Ağzı s. 96
kazmalı ; "Saksağan" DS., C. VIII, s. 2713
kepezli ; "Bir çeşit av kuşu" DS., C. VIII, s. 2747
lüleli ; "Çulluk kuşu" DS., C. IX, s. 3094
nacaklı ; "İbibik kuşu" DS., C. IX, s. 3232
tahtalı (III) ; "Yaban güvercini" DS., C. X, s. 3803
takkalı (I) ; "Uzun gagalı, sarı tüylü bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3810
taraklı (II) ; "Başında tarak biçiminde tüyleri olan bir çeşit kuş" DS., C. X, s. 3831
telli ;
tilli (I) ; "Toprak renginde, tepeli, serçeden az büyük bir çeşit tarla kuşu" DS., C. X, s. 3932
yabalı (I) ; "Ayağı tüylerle süslü olan güvercin" DS., C. XI, s. 4111

yakalı (II) ; "Omuzları, kanatları düzesinden, manto yakası gibi kürklü bir çeşit güvercin" DS., C. XI, s. 4127

b. N. = başka

incirli ; "Sarı asma da denilen serçe büyüklüğünde sarı bir çeşit kuş" DS., C. VII, s. 2539

B = Fülden isim

1. — (A)ç

kakaç (VIII) ; "Ağaçkakan" DS., C. VIII, s. 2600

takaç (III) ; "Ağaçkakan" DS., C. X, s. 3805

turaç ; "Keklik cinsinden, eti yenen bir av kuşu" DS., C. X, s. 3994

yıllaç ; "Yılını doldurmuş saka vb. kafes kuşu" SD., C. XI, s. 4271

2. — (A)cAn (A)→(I)

delecen (II) ; "Ağaçkakan kuşu" DS., C. IV, s. 1409

pörtlecen ; "Serçeden biraz büyük, sırtı kızıl kahverengi, göğsü ve karnı kül renkli, çalılardan çalılara sıçrayarak dolaşan bir çeşit kuş" DS., C. IX, s. 3479

pusacan ; "Serçeden büyük, yalnız gezen, insan görünce olduğu yere sinen bir kuş" DS., C. IX, s. 3489

takacan ; "Ağaçkakan" DS., C. XII, Ek–I s. 4733

3. — Ağaç

deleğeç ; "Ağaçkakan kuşu" DS., C. IV, s. 1409

4. — AgAn

çalagan ;

çalağan (I) ; "1. Kartal" DS., C. III, s. 1048
"2. Çaylak" DS., C. III, s. 1048; Elazığ Ağzı s. 149
"3. Atmaca" DS., C. III, s. 1048

dalagan ;

dalağan (III) ; "Ördeğin daha iri bir cinsi, su kuşu" DS., C. IV, s. 1335

delegen ; "Ağaçkakan kuşu" Elazığ Ağzı s. 154

deleğen ; "DS., C. IV, s. 1409" bkz. delegen

gerlegen ;

gerleğen ; "Sırtı ve kuyruğu kara, karnı beyaz, kanatlarının ucu siyah olan bir çeşit kuş" DS., C. VI, s. 2003

göçegen ;

göçeğen ; "Bir çeşit kuş" DS., C. VI, s. 2118

kaçagan ;
kaçağan (II) ; "Av tutmayan evcil atmaca" DS., C. VIII, s. 2586
ötegen ;
öteğen (I) ; "Çok öten kuş" DS., C. IX, s. 3357
takagan ; "Ağaçkakan" DS., C. X, s. 3805
tumagan ;
tumağan ; "Karabatak kuşu" DS., C. X, s. 3989
uçagan ;
uçağan (I) ; "Çok uçan güvercin" DS., C. XI, Ek–I s. 4780
yelegen ;
yeleken (I) ; "Kerkenez kuşu" DS., C. XI, s. 4233

5. — Ak

atak (III) ; "Şahin" DS., C. I, s. 365
batak (VI) ; "Burdur gölünde yaşayan siyah, yüzücü bir kuş" DS., C. I, s. 568
dönek (IV) ; "Takla atan güvercin" DS., C. IV, s. 1583
kaçak ;
ötek (II) ; "Çok öten kuş" DS., C. IX, s. 3357

6. — AlAk

bağırtlak (I) ; "1. Yabani ördeğe benzeyen, gece çok öten, koyu kurşuni renkli bir av kuşu" DS., C. II, s. 479
"2. Bir ördek cinsi" A. D. Der. C. II, s. 11
bakalak ; "Boz renkli, tepeli bir çeşit tarla kuşu" DS., C. II, s. 490
basalak ; "Baz'dan biraz daha küçük olan dişi doğan" A. D. Der., C. II, s. 13
bozalak ; "Öteğen kuşu" DS., C. II, s. 749
civelek ; "Su çulluğu" DS., C. III, s. 988
kovalak ;
kavalak (I), (II) – 2 ; "Büyük baykuş" DS., C. VIII, s. 2686
şakalak ; "Ufak, fakat yağlı bir av kuşu" A. D. Der., C. I, s. 356
yapalak ; "Baykuş" A. D. Der., C. II, s. 140; Çarşamba Ağzı, s. 99

7. *–An*

doğan ;
duvan (I) ; "Doğan kuşu" DS., C. IV, s. 1614; Giresun Ağzı, s.?
fışkıran ; "Bir çeşit av ördeği" DS., C. V, s. 1860
kuran (III) ; "Atmaca" DS., C. VIII, s. 3005

8. *-Ar*

çafkar ;
seçer ; "Serçe" DS., C. X, s. 3563
seyçer ; "Serçe" DS., C. X, s. 3595
sivler ; "Serçe" DS., C. X, s. 3649
tongar ; "Tarla kuşu" DS., C. XII, s. 4768

9. *-(A)z*

bagırtlaz ; "Yabani ördeğe benzeyen, gece çok öten, koyu kurşuni renkli bir av kuşu" DS., C. II, s. 480
çırkanaz ;
çerkenez ; "Güvercin büyüklüğünde, sarı renkli bir kuş" DS., C. III, s. 1146
çingez ;
cingez ; "Serçe kuşu" DS., C. III, s. 979
kerkenez ;
kelkenez ; "Beyaz siyah, alaca renkli yırtıcı bir kuş, akbaba" DS., C. VIII, s. 2734

10. *-GAç*

devlengeç ; "Planör gibi süzülerek, kanat çırpmadan döne döne uçan bir kuş"
dölengeç ; "Çaylak" DS., C. IV, s. 1578
pırlangaç (I) ; "Yeni uçmaya başlayan keklik, kuş yavrusu, palaz" DS., C. IX, s. 3443

11. *-GAn*

gücügen ;
gücüğen ; "Kartal" DS., C. VI, s. 2208
hartlagan ; "Ağaçkakan" DS., C. VII, s. 2296
hatlagan ;
hatlağan ; "Ağaçkakan" DS., C. VII, s. 2306
kepişken ; "Tarlakuşu" DS., C. VIII, s. 2749
kebeşken ; "Serçe büyüklüğünde bir kuş" DS., C. VIII, s. 2714
mavlagan ;
mavlağan ; "Bir nevi karga" A. D. Der., C. I, s. 273
ötlegen ;
telken ; "Ağaçkakan" DS., C. X, s. 3871
tünegen ;
düneğen (II) ; "Tünemeyi seven kuş, daima tüneyen kuş" DS., C. X, s. 1630
yamalkan ; "Çavuşkuşu" DS., C. X, s. 4153
yeleken (I) ; "Kerkenez kuşu" DS., C. X, s. 4233

12. *-GIç*

çırlangıç ; "Kırlangıç" A. D. Der., C. I, s. 76
devlengiç ; "bk. devlengeç
kırlangıç (?) ;
pırlangıç ; "Yeni uçmaya başlayan keklik, kuş yavrusu" DS., C. IV, s. 3443

13. *-GIn*

baskın (II) ; "Kuluçka olan keklik" DS., C. II, s. 543
cıvgın (V) ; "Çalı kuşu" DS., C. III, s. 942
kızgın ;
söpgün ;
söggün ; "İlkbaharda sıcak yerlerden ılıman bölgelere giden göçmen kuşlar" DS., C. X, s. 3673
uçkun (III) ; "Anasınca uçmaya alıştırılan yavru kuş" DS., C. XI, s. 4021

14. *-k*

a.

aflak ; "Bir av kuşu" A. D. Der., C. II, s. 3
bozlak (II) ; "Bir çeşit kuş" DS., C. II, s. 751
cıvlak (IV) ; "1. Karga" DS., C. III, s. 932
"2. Boz renkli bir çeşit küçük kuş" DS., C. III, s. 932
cızlak (VI) ; "Güvercin yavrusu" DS., C. III, s. 951
corlak ; "Bağırtlak denilen kuş" DS., C. III, s. 1001
çağlak (II) ; "Yırtıcı kuş, çaylak" DS., C. III, s. 1037
çaylak ; "Kartal" Çankırı Ağzı, s.?
çaylah ; "Çaylak" DS., C. III, s. 1097
çırlak (II) ; "Kuş yavrusu" DS., C. III, s. 1187
dazlak (I) ; "Leylek" DS., C. IV, s. 1391
pırlak (II) ; "Avcıların kuş avlamak için kullandıkları avcı kuş" DS., C. IX, s. 3442
taklak (I) ; "Dişisi kaybolmuş ya da yumurtaya yatmış erkek keklik" DS., C. X, s. 3810
yaplak (II) ; "Baykuş" DS., C. XI, s. 4178

b.

bakıldak ; "Serçeden büyük, tepeli, eti yenir bir çeşit kuş" DS., C. II, s. 492
barkıldak ; "Ördek" DS., C. II, s. 533
kepeldek ; "Balıkçıl" DS., C. VIII, s. 2745
mezgeldek (I) ; "Yaban ördeği" DS., C. IX, s. 3176
mezğeldek (I) ; "Yaban tavuğu" DS., C. XII, Ek-I, s. 4593
mezmeldek ; "Yaban ördeği" DS., Ç. IX, s. 3176

mıkırdak ; "Karabatak kuşu" DS., C. IX, s. 3182
tıkırdak III) ; "Bir çeşit yaban ördeği" DS., C. X, s. 3910

c.

aynak (II) ; "Su kıyısında yaşayan, kara, küçük bir çeşit leylek" DS., C. I, s. 427
gödek ;
kabalak ;
kamalak (II) ; "1. Çok kar yağınca damların üstünü süpürürler. Serseri uçan keklikler buraları yeğane ilticâgah sayarak kenarlar. Köylüler uçmayan bu keklikleri elle tutarlar. Bu kekliklere kamalak keklik derler." A. D. Der. C. I, s. 199; DS., C. VIII, s. 2612
"2. Altı aylık ve daha büyük keklik yavrusu" DS., C. VIII, s. 2612
kavalak (I)-2; (II) ; "Baykuş, büyük baykuş", DS., C. VIII, s. 2686

15. *-l (?)*

dingil (V) ; "Tintin de denilen kuyruksallayan kuşu" DS., IV, s. 1504
siksil ; "Sürekli kuyruğu oynatan serçe büyüklüğünde bir kuş, kuyruk kaldıran" DS., C. X, s. 3632

16. *mA c A*

akmaca ; "Leşle geçinen büyük ve yırtıcı bir kuş, atmaca" DS., C. I, s. 159

17. *-nç*

kürünç ; "Kumrudan az küçük bir çeşit kuş" DS., C. XII, Ek-I, s. 4578

18. *-t (?)*

angıt ; "1. Yaban kazı" A. D. Der., C. II, s. 11
aggıt ; "Angıt denilen, ördeğe benzer bir kuş" DS., C. I, s. 76
anıt (II) ; "Angut kuşu" DS., C. XII, Ek-I, s. 4419
angut ; "1. Bir çeşit küçük orman kuşu" DS., C. I, s. 268
"2. Koyu kızıl renkli evcil güvercin" DS., C. I, s. 268; Urfa Ağzı, s. 94
"3. Güzel öten, ak ve kahverengi tüylü bir kuş" DS., C. XII, Ek-I, s. 4419
"4. Sulak yerlerde yaşayan, perde ayaklı, ördekten büyükçe, kiremit renginde bir çeşit kuş" DS., C. XII, Ek-I, s. 4419; Güdül söz., s. 4

bayat (I) ; "İki ayrı cins güvercinin birleşmesinden meydana gelen melez yavru" DS., C. II, s. 578
becet (II) ; Serçegillerden küçük bir kuş" DS., C. II, s. 592
cingit (III) ; "Sığırların arkasında gezip onların yiyeceğini toplayan, beyaz, siyah ve sarı renkli küçük bir kuş" DS., C. III, s. 980
göbüt (III) ; "Dağ güvercini" DS., C. VI, s. 2118
kıyt ; "Adi ev güvercini" DS., C. VIII, s. 2859
kokart ;
19. Sıfatın kuş ismi olarak kullanılması
a.
alaş (II) ; "1. Alaca renkli ördek" Çarşamba Ağzı s. 79 "2. Yeşil başlı erkek ördek" DS., C. I, s. 199
çil (VIII) ; "Üstü benekli yaban kekliği" DS., C. III, s. 1213
ger (VI) ; "Dişi ördek" DS., C. VI, s. 1994
güvel ; "Ördek" DS., C. VI, s. 2240
yaşıl ; "Yeşilbaş, erkek ördek" DS., C. XI, s. 4197
b.
çayır ; "Ördek" DS., C. III, s. 1097
gebeç (III) ; "Bir çeşit ördek" DS., C. VI, s. 1955

III *Tekrarlı İsimler*

A) *Eksizler*
1. (K 1 V (K 2) 2
a. (K 1 V) 2
cücü (I) ; "Çocuk dilinde kuş" DS., C. III, s. 1021
dudu ; "Papagan" A. D. Der., C. II, s. 47
huhu ; "Bir çeşit kuş" DS., C. VII, s. 2441
kuku (IV) ; "Baykuş" DS., C. VIII, s. 2992
b. (K 1 VK 2) 2
bazbaz ; "Erkek doğan yavrusu" DS., C. II, s. 586 s. 373
bülbül ; "Bülbül" Erz. İli Ağızları C. II, s. 52
cakcak (II) ; "Ağaçkakan" DS., C. III, s. 848
carcar (IV) ; "Kışın avlanan boz renkli bir kuş" DS., C. III, s. 860
cekcek (II) ; "Serçe büyüklüğünde gri renkli bir kuş" DS., C. III, s. 876
cikcik (IX) ; "Çalı kuşu" DS., C. III, s. 964
cipcip (III) ; "Yumurtadan yeni çıkmış keklik yavrusu" DS., C. III, s. 983

cukcuk (III) ; "Karatavuk kuşu" DS., C. III, s. 1011
çakçak (III) ; "Bir çeşit kuş" DS., C. III, s. 1042
çıkçık ; "Ağaçkakan kuşu" Elâzığ Ağzı, s. 151
çınçın ; "1. Serçe" DS., C. III, s. 1179
"2. Yusufçuk kuşu" DS., C. III, s. 1179
çinçin (I) ; "Serçe büyüklüğünde ve toprak renginde bir çeşit kuş" DS., C. III, s. 1226
divdiv (I) ; "Kerkenez kuşu" DS., C. IV, s. 1526
fisfis ; "1. Çalıkuşu" DS., C. V, s. 1871
"2. Bir çeşit küçük kuş" DS., C. XII, Ek–I, s. 4505
gükgük ; "Baykuş" DS., C. VI, s. 2216
helhel ; "1. Çaylak" DS., C. VII, s. 2332
"2. Atmacadan küçük bir çeşit yırtıcı kuş" DS., C. VII, s. 2332
"3. Kartal" Güdül söz. s. 65
hırhır (III) ; "Kartal" DS., C. VII, s. 2369
hophop ; "Çavuşkuşu" DS., C. XII, Ek–I, s. 4519
hölhöl ; "Bir cin kuş" Erz. İli Ağız., C. III, s. 175
körkör ; "Kartal" DS., C. VIII, s. 2966
kutkut ; "Serçegillerden, kurşuni renkli bir kuş, hüthüt kuşu" DS., C. VIII, s. 3017
pinpin ; "İspinozkuşu" DS., C. IX, s. 3456
tintin ; "Uzun kuyruğunu sürekli sallayan bir çeşit kuş, tarla kuşu" DS., C. X, s. 3936
vidvid ; "Atmaca" DS., C. XI, s. 4105

c.

durdur ; "Üveyik kuşu" DS., C. IV, s. 1605
kaçkaç ; "Saksağan" DS., C. VIII, s. 2587

2. (K 1 V K 2 V (K 3)) 2

dıradıra ; "Koyu yeşil renkli, arı kuşuna benzeyen, başlıca gıdası çekirge olan bir kuş, gökkarga" DS., C. IV, s. 1467
gıragıra "1. Sığırcık cinsinden siyah ve küçük bir kuş, ötleğen kuşu" DS., C. VI, s. 2051; Elazığ Ağzı, s. 163
"2. Bir nevi tarla kuşu" Malatya Ağzı, s. 114
kırakıra ; "1. Tüyleri parlak kül renkli karga" DS., C. VIII, s. 2814
"2. Kıra kıra diye ses çıkaran yeşil renkli göçmen bir kuş" DS., C. VIII, s. 2814

kulukulu (I) ; "Baykuş" DS., C. VIII, s. 2997
tura tura ;
vidi vidi ; "Ördek yavrusu" DS. C. XII, Ek–I, s. 4805
b.
gırav gırav ; "Mavi renkli karga" DS., C. VI, s. 2053
3. (K 1 V K 2 K 3) 2
mırt mırt ; "Bir çeşit küçük deniz ördeği" DS., C. IX, s. 3189

B. *Ekliler*
1. (K 1 V K 2) 2 + a
dakdaka ; "Ağaçkakan kuşu" DS., C. IV, s. 1330
kaçkaça ; "Saksağan" DS., C. VIII, s. 2587
sırsıra ; "Yarasa" DS., C. X, s. 3618
2. (K 1 V K 2) 2 + an k→G (→v)
a.
cakcağan ; "Saksağan" DS., C. III, s. 847
dukdugan ; "1. Baykuş" DS., C. IV, s. 1596
"2. Bülbül" DS., C. IV, s. 1596
"3. Guguk kuşu" DS., C. IV, s. 1596
saksağan ; "Serçegillerden, karga büyüklüğünde, tüyü beyazlı siyahlı, uzun kuyruklu kuş" TS., s. 682
b.
kakavan (V) ; "Konuşmayan papağan" DS., C. VIII, s. 2602
3. (K 1 V K 2) 2 + I
cakcakı (I) ; "Serçe büyüklüğünde gri renkli bir kuş" DS., C. III, s. 848
cekceki (IV) ; "Serçe büyüklüğünde gri renkli bir kuş" DS., C. III, s. 876
dimdimi ; "Uzun kuyruklu, su kenarlarında dolaşan küçük bir kuş" DS., C. IV, s. 1499
hilhili ; "Atmaca" DS., C. VII, s. 2384
kerkeri ; "Delice de denilen yırtıcı bir kuş" DS., C. VIII, s. 2755
soksoku ; "Yaban ördeği" DS., C. X, s. 3659
taktakı (I) ; "Ağaçkakan" DS., C. X, s. 3811
turturu ; "Üveyik kuşu" DS., C. X, s. 3995
4. N 2 + (I) k
a. N = (VK) 2 + k

ibibik ; "Çavuşkuşu" Antalya Ağzı, s. 96
ibibik ; "Çavuşkuşu" Urfa Ağzı, s. 115
ibidik ; "Çavuşkuşu" DS., C. XII, Ek-I, s. 4523
übübük ; "İbibik" DS., C. XI, s. 4055

b. N = (K V) 2 + k

cıcık (VII) ; "Serçe" DS., C. III, s. 895
cücük (I) ; "Serçe" DS., C. III, s. 1021
guguk (I) ; "1. Kuğu kuşu" DS., C. VI, s. 2189
"2. Bir cins kır güvercini" DS., C. VI, s. 2189
"3. Kumru" DS., C. VI, s. 2189
"4. Çavuş kuşu" DS., C. VI, s. 2189
"5. Baykuş" DS., C. VI, s. 2189
"6. Üveyik kuşu" Güdül Sözlüğü, s. 59
gügük (I) ; "1. Çavuş kuşu" DS., C. VI, s. 2216
"2. Ağaçkakan" DS., C. VI, s. 2216

c. N = (K 1 V K 2) 2 + Ik

hachacık ; "Kırlangıç" DS., C. VII, s. 2248
hophopuk ;
hophopık ; "Çavuş kuşu" DS., C. VII, s. 2406

d. N = (K V) 3 + k

bübübük ; "Çavuş kuşu" DS., C. II, s. 811

e. N = (K V K V) 2 + k

kulukuluk ; "Baykuş" A. D. Der., C. II, s. 98

IV. *EKLİ ONOMATOPELER*

1. + çIk

a.

çıpçık ;
çıpcık ; "Serçe" DS., C. III, s. 1183
çinçik ; "Serçe gibi ufak bir kuş" A. D. Der., C. II, s. 35
mitcik ;
mitcik ; "Serçe büyüklüğünde, boz renkli, boynunun altı kırmızı bir kuş" DS., C. IX, s. 3204

b.

guguçuk ;
gugucuk ; "1. Kumru" DS., C. VI, s. 2189
"2. Yusufcuk kuşu" DS., C. VI, s. 2189
gugukçuk ; "Kumru" DS., C. VI, s. 2190

2. + (I) k

cırık (II) ; "Serçeye benzer bir çeşit kuş" DS., C. III, s. 929

cıllık (V) ; "Kara batak büyüklüğünde göllerde yaşayan bir cins kuş" DS., C. III, s. 914

cırtlık (I) ; "Ağaçkakan" DS., C. III, s. 940

cıvıldırık ; "Serçe" DS., C. III, s. 943

culubuk ; "Çaylak" DS., C. III, s. 1013

curruk (I) ; "1. Martı" DS., C. III, s. 1019

curruk (I) ; "1. Martı" DS., C. III, s. 1019
"2. Kışın görülen, güvercinden küçük sarı renkli bir cins kuş" DS., C. III, s. 1019

çığırnık ; "Tarlakuşu" DS., C. III, s. 1161

çırık ; "Serçeden büyük bir kuş" Kayseri Ağzı., s. 81

çıtlık ; "Çalıkuşu" DS., C. III, s. 1197

çıttırık ;

cıttırık ; "Çalıkuşu" DS., C. III, s. 941

çillik (I) ; "Uzun kuyruklu bir çeşit tarlakuşu" DS., C. III, s. 1219

çink ; "Serçe kuşu" DS., C. III, s. 1229

divik ; "Güvercin büyüklüğünde bir deniz kuşu" DS. C. IV, s. 1526

dukduk ; "1. Baykuş" DS., C. IV, s. 1596
"2. Bülbül" DS., C. IV, s. 1596
"3. Guguk kuşu" DS., C. IV, s. 1596

ficik (II) ; "Çok küçük ve sarı tüylü bir kuş" DS., C. V, s. 1863

fidirik ; "Çok küçük ve sarı tüylü bir kuş" DS., C. V, s. 1863

ıklık ; "Bülbül" DS., C. VII, s. 2463

mıcık (III) ; "Bir çeşit kuş" DS., C.IX, s. 3177

türülik ; "Ağaçkakan" DS., CX, s. 4014

vicik ; "Kuyruksallayan kuşu" DS., C. XI, s. 4104

virik (III) ; "Arı kuşu" DS., C. XI, s. 4106

3. + gey

cicigey ; "Tarlakuşu" DS., C. III, s. 958

cingey ; "Serçe kuşu" DS., C. III, s. 979

dogdogey (?) ;

4. + (I)L

cırıl ; "Tiz sesle öten kuş" DS., C. III, s. 930

çipil (V) ; "Soğuk karlı günlerde suların bulunduğu yerde yaşayan, uzun gagalı, eti yenir bir kuş" DS., C. III, s. 1232

5. + (I)t

çırkıt (III) ; "Çil keklik" DS., C. III, s. 1187

çingit ;

cingit (III) ; "Sığırların arkasında gezip onların yiyeceğini toplayan, beyaz, siyah ve sarı renkli küçük bir kuş" DS. C. III, s. 979

çirkit ;

çırkıt (III) ; "Çil keklik" DS., C. III, s. 1187

vıyvıt ; "Serçeden biraz büyük, dere kıyısında avladığı balıkla geçinen bir kuş" DS., C. III, s. 4102

BİBLİYOGRAFYA

Nezahat Ağar, *Elazığ Ağzı*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezuniyet tezi, 1953.

Özdemir Akoğlu, *Giresun Ağzı*, DTCF. mezuniyet tezi, 1958

Ayşe Baharlı, *Antalya Ağzı*, DTCF. mezuniyet tezi, 1951

Alev Bülbül, *Kayseri Ağzı*, DTCF. mezuniyet tezi, 1964

Efrasiyap Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, C. III, Erzurum 1978

Afet Göksel, *Çankırı Ağzı*, DTCF. mezuniyet tezi, 1964

Özcan Güçer, *Gümüşhane Ağzı*, DTCF. mezuniyet tezi, 1971

Turgut Günay, *Rize İli Ağızları*, Kül. Bak. Yay., Ankara 1978

H. Zübeyr Koşay, I. R. Işıtman, *Ana Dilden Derlemeler*, İstanbul 1932

H. Zübeyr Koşay, A. Orhan, *Ana Dilden Derlemeler II*, İstanbul 1952

Kemal Edip Kürkçüoğlu; *Urfa Ağzı*, İstanbul 1945

Selahattin Olcay, Ahmet Bican Ercilasun, Ensar Aslan, *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*, TDK, Ankara 1976

Ayten Öz, *Malkara Ağzı*, DTCF. mezuniyet tezi, 1971

Faruk Öztürk, *Çarşamba Ağzı*, DTCF. mezuniyet tezi, 1973

Ülfet Seden, *Burdur Ağzı*, DTCF. mezuniyet tezi , 1970

Türkçe Sözlük, TDK, 6. ve 7. baskı, Ankara

Hatice Türkler, *Malatya Ağzı*, DTCF. mezuniyet tezi, 1953.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, C. I-XII, TDK, Ankara 1963–82

Kemal Edip (Kürkçüoğlu), *Urfa Agzı*, İstanbul 1945

Yurtışığı Hidayet; *Güdül Sözlüğü*, DTCF. mezuniyet tezi, 1974

KISALTMALAR

A. D. Der.	: Ana Dilden Derlemeler
A. Köy. Der.	: Arpaçay Köylerinden Derlemeler
DS.	: Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü
Erz. İli Ağızları	: Erzurum İli Ağısları
TS.	: Türkçe Sözlük